

ปัญหากระบวนการคุ้มครองและเยียวยาผู้เสียหายในคดีอาญาที่เกี่ยวข้องกับคดีแพ่ง¹

พัทธนันท์ สังขอินทรีย์²

การศึกษาเกี่ยวกับปัญหากระบวนการคุ้มครองและเยียวยาผู้เสียหายในคดีอาญาที่เกี่ยวข้องกับคดีแพ่ง ความเสียหายที่เกิดจากการกระทำความผิดในคดีอาญา มีหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นความเสียหายในด้านชีวิต ร่างกาย สิทธิ เสรีภาพ และทรัพย์สิน ผู้กระทำความผิดอาญาจะต้องรับผิดชอบในการกระทำความผิดของตน แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องให้ความช่วยเหลือผู้เสียหายด้วย เพราะถือว่ารัฐปฏิบัติหน้าที่บกพร่อง เป็นต้นเหตุให้เกิดความเสียหายขึ้น โดยปกติอำนาจของการฟ้องยอมตกเป็นของผู้ได้รับความเสียหายเองโดยตรง แต่ในกระบวนการทางอาญา บางความผิดอาจก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องในทางแพ่งด้วยเช่นกัน นอกจากนั้น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญากรณีค่าเสียหายในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องคดีอาญา ก่อนการประกาศใช้ พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2548 (ฉบับที่ 24) นั้นยังไม่มีกฎหมายรับรองสิทธิของผู้เสียหายที่เป็นมาตรฐานกลาง มีแต่กฎหมายสำหรับเยียวยาผู้เสียหายอยู่ 2 ฉบับ แต่ยังไม่สามารถเยียวยาค่าเสียหายได้อย่างทั่วถึง

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา บัญญัติให้สิทธิผู้เสียหายฟ้องคดีอาญา กฎหมายเปิดโอกาสให้ผู้เสียหาย ที่ฟ้องคดีอาญา มีสิทธิฟ้องคดีแพ่งบังคับจำเลย นั้น มีสิทธิฟ้องคดีแพ่งบังคับจำเลย ตามสิทธิเรียกร้องในทางแพ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากการกระทำความผิดอาญาในคราวเดียวกันต่อศาลเดียวกันได้ แม้ว่าศาลที่พิจารณาคดีอาญานั้นจะไม่ใช่ศาลที่มีอำนาจชำระคดีแพ่งก็ตาม และการเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหายในคดีอาญาโดยพนักงานอัยการเป็นโจทก์ นั้น จะสามารถเรียกร้องค่าเสียหายได้เฉพาะเพียงฐานความผิด 9 ฐานซึ่งเป็นความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ โดยพนักงานอัยการเป็นผู้ขอในส่วนทางแพ่ง เช่นการใช้ราคาทรัพย์ที่ถูกประทุษร้ายแทนผู้เสียหาย ตามมาตรา 43 แห่งประมวลวิธีพิจารณาความอาญาแต่ในการเรียกร้องค่าเสียหายนั้น ยังมีพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 24) พ.ศ.2548 ได้บัญญัติเพิ่มหลักการใหม่โดยกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมให้ผู้เสียหายมีสิทธิยื่นคำร้องเพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอย่างอื่น

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระ เรื่อง ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับข้อตกลงและการบอกกล่าวในการทำสัญญาจ้างงาน โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ประเทือง ธนิยผล และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์รัลเส็งวิทยา และรองศาสตราจารย์จุพร วงศ์ทองสรรค์

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (ส่วนภูมิภาค) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

แม้จะมีการเพิ่มมาตรการ แต่ท้ายที่สุด ผู้เสียหายที่ผู้กระทำความผิดประมาท หรือกรณีมีเจตนาก่ออาชญากรรม ที่เรียกว่า เหตุอาชญากรรมก็อาจไม่ได้รับการช่วยเหลือจากมาตรการที่เพิ่มขึ้นนั้น เพราะมาตรการ บังคับแห่งการเยียวยาความเสียหายแก่ผู้เสียหาย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 50 ที่บัญญัติว่า ในกรณีที่ศาลสั่งให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สิน หรือค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหาย ตามมาตรา 42 มาตรา 44 หรือ มาตรา 44/1 ให้ถือว่า ผู้เสียหายนั้นเป็นเจ้าของตามคำพิพากษา ซึ่งหมายถึงการบังคับตามคำพิพากษาต้องบังคับดังเช่นคดีแพ่ง คือการยึดทรัพย์ขายทอดตลาดเพื่อนำเงินมาชำระหนี้แก่ผู้เสียหาย หรือการอายัดเท่านั้น มิได้กำหนดให้เป็นอำนาจพนักงานอัยการในการช่วยเหลือหรือดำเนินการ ทั้งในการพิจารณาคดีในชั้นศาล หรือในการบังคับคดีแต่อย่างใด ปัจจุบันยังมีคดีความที่ผู้เสียหายยังไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมเท่าที่ควร หรือกว่าจะได้รับความเป็นธรรมต้องใช้เวลาอันเนื่องจากระบวนการยุติธรรมไม่สามารถบังคับให้ผู้กระทำความผิดชดใช้ค่าเสียหายได้ รวดเร็วเพื่อลดความเสียหายได้โดยแท้

จากการศึกษาทำให้ทราบว่าปัญหากระบวนการคุ้มครองและเยียวยาผู้เสียหายในคดีอาญาที่เกี่ยวข้องกับคดีแพ่งมีดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่งปัญหาการใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินหรือใช้ราคาทรัพย์สิน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 เท่านั้น จะเห็นได้ว่าการให้อำนาจพนักงานอัยการร้องขอเพียงการใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินหรือใช้ราคาทรัพย์สินที่สูญหายไป จากการกระทำความผิดเฉพาะในคดีความผิดเพียง 9 ฐาน เท่านั้น โดยไม่สามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนอย่างอื่นเข้าไปในคดีนั้นซ้ำอีก และหากประสงค์จะร้องขอต้องไปดำเนินฟ้องร้องเป็นคดีแพ่งใหม่ ส่งผลเสียให้เกิดภาระกับและค่าใช้จ่ายต่อผู้เสียหายเพิ่มมากขึ้น การที่พนักงานอัยการมีอำนาจเรียกทรัพย์สินหรือราคาแทนผู้เสียหายที่เขาสูญหายไปอันเนื่องจากการกระทำผิดคดีได้เฉพาะคดีความผิดฐานลักทรัพย์ วิวางทรัพย์ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ โจรสลัด กรรโชก น้อโกง ยักยอก หรือรับของโจร ซึ่งหากคดีที่ศาลพิพากษาลงโทษจำเลยในความผิดฐานอื่นนอกเหนือจาก 9 ฐานความผิด พนักงานอัยการ โจทก์ไม่มีอำนาจร้องขอทรัพย์สินหรือราคาที่สูญหายไปคืนแก่ผู้เสียหายได้ ผู้เสียหายต้องไปดำเนินคดีแพ่งด้วยตนเอง เนื่องจากกฎหมายได้จำกัดเฉพาะฐานความผิดและค่าเสียหายที่กำหนด

นอกจากนั้นการกระทำความผิดตามมาตรา 43 ที่ระบุว่าให้อำนาจพนักงานอัยการยื่นคำร้องขอต่อศาลไปพร้อมกับคำฟ้องเพื่อจะเรียกทรัพย์สินหรือราคาที่ผู้เสียหายสูญหายไปเนื่องจากการกระทำผิดโดยตรงเท่านั้น ไม่สามารถเรียกค่าเสียหายอย่างอื่นแทนผู้เสียหายได้ หากผู้เสียหายคิดใจที่จะเรียกให้จำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อละเมิดอย่างอื่นนอกจากการคืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินที่สูญหายไป ผู้เสียหายจะต้องฟ้องร้องเป็นเอง พนักงานอัยการจะเรียกร้องแทนผู้เสียหายไม่ได้ พนักงานอัยการมีอำนาจเพียงเรียกทรัพย์สินหรือราคาแทนผู้เสียหายในคดีความผิดเกี่ยวกับทรัพย์บางประเภทเท่านั้น ผู้เสียหายซึ่งได้รับความเสียหายจากการกระทำ

ความผิดอาญาของจำเลยต้องไปดำเนินคดีแพ่งเพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทนอย่างอื่นด้วยตนเอง ผู้เสียหายจิตใจที่จะเรียกให้จำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อละเมิดอย่างอื่นนอกจากการคืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินที่สูญเสียไป จะต้องฟ้องร้องเอาเอง อัยการจะเรียกร้องแทนผู้เสียหายไม่ได้ และต้องเสียค่าธรรมเนียมในการเรียกค่าสินไหมทดแทนอันเป็นการยั้งยั้งให้แก่ผู้เสียหาย

ประการที่สองปัญหาการเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 กรณีที่เด็กหรือเยาวชนเป็นผู้กระทำความผิดและด้อยความสามารถในการชำระค่าสินไหมทดแทนตามคำพิพากษาของศาล จะเห็นได้เมื่อความเสียหายเกิดจากเด็กหรือผู้เยาว์ กฎหมายให้สิทธิผู้เสียหายในการยื่นคำร้องในคดีอาญาที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ เพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทนเอากับจำเลยได้ โดยไม่ต้องฟ้องเป็นคดีแพ่งต่างหาก แต่เมื่อเด็กหรือเยาวชนไม่สามารถชำระค่าสินไหมทดแทนได้ตามคำพิพากษา ผู้เสียหายก็ต้องไปดำเนินการฟ้องร้องเรียกค่าสินไหมทดแทนเอากับ บิดา มารดาหรือผู้แทนโดยชอบธรรม ส่งผลกระทบต่อผู้เสียหายต้องเสียค่าใช้จ่ายและเวลาในการดำเนินคดีแพ่งบังคับเอากับบิดา มารดา หรือผู้แทนโดยชอบธรรมของเด็กหรือผู้เยาว์นั้น จึงมีปัญหาว่าบิดามารดาหรือผู้ปกครองควรจะสามารถเข้ามาในทางละเมิดร่วมกันด้วยหรือไม่ ซึ่งการกระทำความผิดอาญาดังกล่าวในกรณีที่หากเด็กหรือเยาวชนเป็นผู้กระทำความผิดนั้น สาเหตุก็มักเกิดจากความบกพร่องต่อหน้าที่ในการดูแลของบิดา มารดาหรือผู้ปกครองของเด็กหรือเยาวชน โดยคดีที่เกี่ยวข้องกันระหว่างคดีอาญากับคดีแพ่งที่เป็นการดำเนินคดีต่อเยาวชน ซึ่งแตกต่างไปจากการดำเนินคดีอาญากับบุคคลทั่วไป เนื่องจากกฎหมายให้ความสำคัญกับประโยชน์สูงสุดของเด็กที่กระทำความผิด ไม่มุ่งจะลงโทษเพียงอย่างเดียวแต่มุ่งเยียวยาให้เขากลับตัวมากกว่า

การใช้กฎหมายเอาผิดกับพ่อและแม่ของผู้เยาว์กฎหมายอาญาของไทย ยังมีปัญหาอันเนื่องจากการฟ้องร้องในคดีอาญาข้อกล่าวหาต้องชัดเจนจนปราศจากข้อสงสัยซึ่งเป็นการยากที่จะเอาผิดผู้ปกครองให้เรียกเข้ามารับผิดกับผู้เยาว์ที่กระทำความผิดอาญาดูด้วย หากคดีอาญาไม่สามารถเอาผิดกับผู้ปกครองของผู้เยาว์ได้ ทำให้การเยียวยาค่าเสียหายผู้เสียหายจะไม่ได้รับค่าเสียหายที่เกินขึ้น เนื่องจากผู้เยาว์ไม่มี ทรัพย์สินที่จะบังคับคดีได้ หากหลุดคำพิพากษาอาญาที่ไม่ผูกพันคดีแพ่ง แล้วคดีแพ่งจะหลุดไปด้วย เมื่อหลักฐานไม่ชัดจึงไม่เสี่ยงเลือกฟ้องคดีแพ่งอย่างเดียว เพราะไม่ต้องชดเชยเอาอาญาในการสืบพยานหลักฐาน

ประการที่สามเป็นปัญหาความล่าช้าและความซับซ้อนของกระบวนการพิจารณาคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 ในการคุ้มครองสิทธิประโยชน์และการเยียวยาของผู้เสียหายอย่างแท้จริง จะเห็นได้ว่า การเข้าถึงกลไกการช่วยเหลือและเยียวยาตามกฎหมายที่มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาตรา 44/1 ให้สิทธิผู้เสียหายยื่นคำร้องด้วยตนเองเพื่อให้ได้รับค่าสินไหมทดแทนได้ โดยพิจารณาประเภทความเสียหาย มิได้มีการจำกัดฐานความผิดแต่อย่างใดจึงเป็นการช่วยเหลือให้ผู้เสียหายและเหยื่อ

อาชญากรรมได้รับการช่วยเหลือโดยผ่านกลไกการดำเนินการทางศาลให้เกิดความเป็นธรรมและรวดเร็วมากที่สุด แต่กระบวนการพิจารณาคดีส่วนแบ่งคงใช้ระบบกล่าวหา ซึ่งบทบาทของศาลในระบบกล่าวหาจะเป็นเพียงผู้ตัดสินคดีเท่านั้น ไม่มีอำนาจในการสืบพยานเพิ่มเติมหรือช่วยคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดแสวงหาพยานหลักฐานเพิ่มเติม ศาลจึงมีโอกาสใช้ดุลพินิจในการตัดสินได้น้อยมาก โดยโจทก์มีหน้าที่แสวงหาพยานหลักฐานมานำสืบพิสูจน์ ซึ่งหากโจทก์พิสูจน์ไม่ได้ตามฟ้อง ศาลก็จะพิพากษายกฟ้อง โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาพยานหลักฐานของจำเลยหรือศาลสงสัยพยานหลักฐานโจทก์ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้จำเลย ส่งผลให้ผู้เสียหายไม่ได้รับการเยียวยาได้อย่างเป็นธรรมและแท้จริงซึ่งก่อให้เกิดความล่าช้าต่อการเยียวยาค่าสินไหมทดแทน

กระบวนการพิจารณาคดีของศาลยุติธรรมของประเทศไทย จะเป็นระบบกล่าวหา บทบาทของศาลในระบบกล่าวหาจะเป็นเพียงผู้ตัดสินคดีเท่านั้น ไม่มีอำนาจในการสืบพยานเพิ่มเติมหรือช่วยคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดแสวงหาพยานหลักฐานเพิ่มเติม ประกอบกับการสืบพยานและการดำเนินกระบวนการพิจารณาก็มีหลักเกณฑ์ที่เคร่งครัดและมีรายละเอียดปลีกย่อยมาก ศาลจึงมีโอกาสใช้ดุลพินิจในการตัดสินได้น้อยมาก บางกรณีศาลอาจยกฟ้องทั้งที่ปรากฏว่าจำเลยกระทำความผิดเพราะพยานหลักฐานของโจทก์มีข้อสงสัยและศาลก็ไม่สามารถช่วยโจทก์แสวงหาพยานหลักฐานเพิ่มเติมได้ ดังนั้น จึงต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้แก่จำเลย

จากการศึกษาค้นคว้าปัญหากระบวนการคุ้มครองและเยียวยาผู้เสียหายในคดีอาญาที่เกี่ยวข้องกับคดีแพ่ง ผู้ศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะ คือ

1. ปัญหาการจำกัดอำนาจของพนักงานอัยการไว้เพียงการเรียกทรัพย์สินหรือราคาที่สูงสูญเสียไปจากการกระทำความผิดแทนผู้เสียหายที่เสียไปที่กฎหมายกำหนด 9 ฐานความผิด ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 ผู้ศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะคือ

อำนาจของพนักงานอัยการเกิดจากฐานความผิดคดีอาญาที่มีข้อจำกัด ที่ไม่สามารถเรียกค่าเสียหายอย่างอื่นได้ ผู้เสียหายต้องยื่นฟ้องเพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทนเอง แม้ว่าได้มีการแก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 44/1 แต่การแก้ไขเพิ่มเติม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 44/1 ควรให้อำนาจกับพนักงานอัยการในคดีอาญา ซึ่งผู้เสียหายได้ยื่นคำร้องเข้ามาในคดีในการดำเนินการทางแพ่งให้กับผู้เสียหายเพื่อให้การดำเนินการตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 เป็นการดำเนินการโดยรัฐเกิดเอกภาพเป็นระบบ เห็นควรแก้ไขเพิ่มเติมในเรื่อง ให้อำนาจพนักงานอัยการสามารถใช้ดุลพินิจในการเรียกค่าสินไหมทดแทนเพิ่มเติมจาก สิทธิการเรียกคืนทรัพย์สินหรือใช้ราคาทรัพย์สิน หากเห็นว่าผู้เสียหายยังได้รับความเป็นธรรมหรือได้รับการชดเชยที่ไม่เหมาะสม เพื่อลดความเสียหายให้ได้มากที่สุด หรือแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายให้สามารถคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึง ควรเพิ่มความรับผิดชอบ

นอกจากเรียกคืนทรัพย์สินหรือใช้ราคาทรัพย์สิน หากความเสียหายยังคงมีอยู่และไม่ได้รับการเยียวยาหรือได้รับการชดเชยค่าเสียหายไม่เพียงพอกับความเสียหายที่ได้รับ

2. ปัญหาการเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 กรณีที่เด็กหรือเยาวชนเป็นผู้กระทำความผิดและด้อยความสามารถในการชำระค่าสินไหมทดแทน ตามคำพิพากษาของศาล ควรนำระบบไต่สวนมาใช้ในการพิจารณาคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาตามมาตรา 44/1 แทนระบบกล่าวหา อย่างเช่นคดีค้ำนุษย์ เพื่อให้ผู้พิพากษาได้เห็นได้ว่าปัญหาการช่วยเหลือและการเยียวยาชดเชยค่าเสียหายที่ชัดเจนเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายควรมีการเพิ่มบทบัญญัติเพิ่มโทษแก่ผู้ปกครองในเรื่องการดูแลเด็กหรือเยาวชน เพื่อให้ผู้ปกครองจะได้มีส่วนร่วมกันกับเจ้าหน้าที่อย่างจริงจังในการช่วยกันหามาตรการที่เหมาะสมในการควบคุมไม่ให้เด็กกระทำความผิด ส่วนในการพิจารณาคดีของศาลหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องก็ควรคำนึงถึงผลที่จะตามมา เนื่องจากการปล่อยเด็กและเยาวชนกลับคืนสู่สังคมเดิม ๆ ว่ามีผลดีหรือผลร้ายมากกว่ากัน

3. ปัญหาความล่าช้าและความซับซ้อนของกระบวนการพิจารณาคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1

ในการคุ้มครองสิทธิประโยชน์และการเยียวยาของผู้เสียหายอย่างแท้จริง ควรนำระบบไต่สวนมาใช้ในการพิจารณาคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาตามมาตรา 44/1 แทนระบบกล่าวหา อย่างเช่นคดีค้ำนุษย์ เพื่อให้ผู้พิพากษาได้เห็นได้ว่าปัญหาการช่วยเหลือและการเยียวยาชดเชยค่าเสียหายที่ชัดเจนเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหาย อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่จะได้รับความเป็นธรรม ซึ่งหลายประเทศได้สร้างกลไกในการช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นการยื่นคำร้องเข้ามาในคดีอาญาที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ และยังมี การช่วยเหลือโดยรวมหนี้ค่าชดเชยซึ่งเป็นมาตรการการส่งเสริมในการบังคับให้ผู้กระทำความผิดชดเชยค่าเสียหายที่เกิดขึ้นให้แก่ผู้เสียหายเพื่อให้สิทธิของผู้เสียหายในการได้รับชดเชยในความผิดที่เกิดขึ้นและได้รับความคุ้มครองมากที่สุด

เอกสารอ้างอิง

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, ชาดิ ชัยเดชสุริยะ และณัฐวสา นัตรไพบูลย์. มาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วย

กระบวนการยุติธรรมทางอาญา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2547.

อุดม รัฐอมฤต, วีรศักดิ์ แสงสารพันธ์, สรียา วิริโยสุทธิกุล และคณะ, การคุ้มครองสิทธิที่จะได้รับการเยียวยา

ความเสียหายของผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา (รายงานฉบับสมบูรณ์), กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

เกษราภรณ์ ไพลสงวนงาม. “การใช้คำสันนิษฐานแทนในคดีอาญา.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต,

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

นิธิพัฒน์ เรื่องวิวัฒน์ โรจน์. “การยื่นคำร้องขอบังคับใช้คำสันนิษฐานแทนในคดีแพ่งเกี่ยวกับคดีอาญา”

วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2552.